

IZJEMNE ZASLUGE PRIDIŽNIH PRIROČNIKOV IZ 17. IN 18. STOLETJA ZA ZGODOVINO SLOVENSKE SLOVSTVENE FOLKLORE

MARIJA STANONIK

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, Slovenija
stanonik@zrc-sazu.si

Hudomušnost v pridigah Janeza Svetokriškega je kolikor toliko znana, zelo malo pa se ve, kako sodoben je bil pri vzgajanju zakoncev, in še manj o Rogerijevih zaslugah za znamenite slovenske motive, kot je npr. zlata ptica. Veliko je eksemplarskih zgodb o hudiču in coprništvu, toda Basar je med prvimi, ki se postavlja za ženske, Mihael Paglovec pa s pomočjo svetniških legend tolaži zapostavljene pastirje in pastirice. Posebnost Glavarjevih pridig je v njihovem namenu za avtorjevo ustno podajanje, zato dajejo imenitno priložnost za primerjavo knjižnega in pogovornega jezika v 18. stoletju.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.9.2023.21](https://doi.org/10.18690/um.ff.9.2023.21)

ISBN
978-961-286-778-2

Ključne besede:
slovenska protireformacija,
barok,
slovstvena folklor,
pridige,
kapucini,
jezuiti



Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

1 Uvod

Dokler se slovstvena folkloristika kot stroka ni osamosvojila, je podlegala vtisu tedanje slovenske literarne vede, kako revna da je bila slovenska besedna ustvarjalnost v času t. i. protireformacije oziroma katoliške obnove. Sistematičen pregled virov za zgodovino slovenske slovstvene folklore vse od srednjega veka naprej pa je pokazal, da se je vsaj z vidika slovstvene folkloristike (in hkrati z njo marsikdaj tudi etnologije) objavam pretežno za cerkveno rabo delala velika krivica. Čez 5000 prebranih strani iz tega obdobja (Matija Kastelec, Janez V. Valvasor, Janez Svetokriški, Mihael Rogerij, Jernej Basar, Peter Pavel Glavar idr.) je odkrilo veliko jezikovno bogastvo, žanrsko pestrost in številna izhodišča za raziskovanje mitološke, legendne in druge folklorne motivike doma in v evropskem kontekstu vse tja do srednjeveškega Boccaccia (Stanonik 2009: 53–107).

Kapucini in jezuiti so bili najbolj delovni v prizadevanju za rekatolizacijo na slovenskih tleh. Obilen sad njihovega truda je osem debelih zvezkov pridig, od katerih sta kapucina *Tobija Lionelli - Janez Svetokriški* (1647–1714) in *Mihael Krammer - Rogerij Ljubljanski* (1667–1728) objavila čez 2800 in čez 1300 strani, jezuit Jernej Basar (1683–1738) čez 500 strani.

Z živo besedo se jim pridružujeta slavni čebelar Peter Pavel Glavar (1721–1784) in goriški nadškof *Karel Mihael Attems* (1711–1774).

Obnovljeni italijanski (katoliški) kulturni vpliv proti nemškemu (protestantskemu) v obdobju reformacije je znamenje dejstev, da je avtor v vseh pogledih najmenitnejšega opusa iz tega obdobja, *Sacrum Promptuarium*, Janez Svetokriški, v svojem duhovnem obzorju in rodbinskih vezeh bolj usmerjen na topli jug kot hladni sever, kar se pozna tudi v zgovornosti, ki je povzročila, da je njegov *Sveti priročnik* za raziskovanje slovstvene folklore v tem obdobju najbogatejši vir. Usmerjenost na rimski zahod je bila tudi konceptualna. Na znanstvenem polju se to kaže v ustanovitvi Akademije operosorum leta 1701 (Pogačnik 1968: 198), vendar v slovenski kulturi ni zarezala globljih brazd, medtem ko je čisto nekaj drugega z umetnostjo, ki sodi v pojem baroka (Pogačnik 1968: 199). Resda se je rodil v okviru likovne estetike, a je danes enako produktiven tudi za označbo drugih umetnostnih pojavov, med njimi slovstvenih, od časa iztekajoče se protireformacije tja do razsvetljenstva. Vzvode za barok v slovenskem literarnem snovanju in ovire, da se

le-to ni tako razmahnilo kot druge panoge umetnosti v tistem času, je med drugimi pojasnjeval Alfonz Gspan (1978: 85–94) in skušal razložiti, od kod tolikšno baročno doživljanje¹ med širokimi plastmi, da je na drugi strani Niko Kuret ugotavljal: »Barok je vtisnil tudi našemu ljudskemu življenju svoj živopisni pečat, ki je še danes značilen za slovensko 'folkloro'.« (Kuret 1978: 313)

Zoper protestantski racionalizem je katoliška prenova razvila kult svetnikov in svetih podob, smisel za čudeže in legende, pospeševala je romanja in procesije. Takšno praktično versko izhodišče je šlo na roko baročnemu stilnemu izražanju, ki se kaže v razgibanosti in slikovitosti, teatraličnosti ter pripetosti na zemljo na eni strani, na drugi beži iz nje v poduhovljenost in zamaknjenost. Nekaj podobnega razkriva *Sveti priročnik* za pridige Janeza Svetokriškega. (Koruza 1991: 121–125)

Univerzalno razsežnost krščanstva je predstavil vernim poslušalcem »*z leto lepo priglibo*« o pridigarju, ki je z razrezanim jabolkom predstavil štiri celine na zemlji (Avstralija tedaj še ni bila odkrita!) in na četrtem krljlu razdeljenost Evrope po veroizpovedih. (Svetokriški 1707: 496)

Razvajeni od šegavosti dobrovoljnega Vipavca raziskovalci radi oponašajo njegovemu redovnemu tovarišu p. Rogeriju, Mihaelu Ljubljanskemu, zadržanost, pravzaprav dolgočasnost. Temu je po ugotovitvah Jožeta Glonarja vzrok Rogerijeva skrajna doslednost v oblikovanju baročnega pridigerskega postopka (Glonar 1916: 262–267, 324–330, 366–372, 419–426, 461–507), ker da ga je s skrajno zvestobo vzorcem izpraznil. Njegove pridige res ne učinkujejo tako kratkočasno, so pa intelektualno močnejše.

Najbolj ga razkrivajo, sicer redke, scene iz narave, posebno življenje živali (Rogerij 1743: 11 sl.) in čustveno topla naklonjenost kmečkemu stanu:

/.../ en terdi inu ojstri, en reuni inu poredni, en zaverženi inu zaničuvani, en težki inu nadležni stan, je ta kmetiški stan; znanu inu vejdeče je slednimu, kir vidimo te Kmetiče po gorah, po rutah, po gojzdeh, po Samotah inu daleč od Mest, tergou, gradou stanuvat inu prebivat. Vidimo lete le iz Živino, Zviryno, Snožetmi inu iz

¹ Zanj je bistveno načelo kontrasta, ki ga na ravni doživljanja tematizira nasprotje med senzualističnim in spiritualističnim, na oblikovni pa težnja doseči učinek predvsem s »primerjalno naravo stilističnih postopkov« (Pogačnik 1968: 179, 203, 208).

pulam u caker hodit: le iz putam, trudam inu teško mujo svoj živeže zadobivat. Za vol kateriga so zaničuvani lety taku rekoč: od sledniga, zlasti pak od teh mestnih inu Gosposkih, kir teh nobeden se ne bo odkril, ali: perklunil enimu Kmetu. Vener lety, aku si lih so u enim takim, nizkim inu ponižnim stanu, nimajo se vener taku zaničuvat inu zametat; kir nyh velyku iz tega stanu na tronih teh Krajlou, Cesarjou inu Papežou sedelu je: Kir nyh velyku je h Patriarham inu Prerokam pouzdignemu: Kir nyh velyku, ja: Kakor djala je una brumna Gospa, več je Kmetičou, kakor Gospode u Nebesih ...» (Rogerij 1731: 421–422)

Še manj pozornosti v literarnozgodovinskih analizah doživlja jezuit Jernej Basar, ker je pri razlagah *Dubovnih vaj* (1522) svetega Ignacija Loyola »uporabljal le najnujnejše podobe in prispodobe« (Slodnjak 1968: 47). A zaradi svojega duhovnega poslanstva ni prezrl pozemeljskih stisk okrog sebe. Njegovo zavzemanje za delavce v njegovem času zveni še danes izredno sodobno:

Človek je na svet rojen k delo, de bi skuži delo časni, al' večni, telesni al' duhovni dobiček prejel. Ravnu, koker več sort dobiček se iše, toku je tudi več sort tiga dela: Eni delajo z rokami, drugi z nogami: eni nosijo, drugi vozijo: Nikaterih delo je u' govornju, drugih u' premišlvanju. Usaki se za nesrečniga derži, kadar iz svojga dela dobička ne prejme: Inu od tod pride, de ki kateri s' timi Jogri zdihujejo: ... Celo noč, celi teden, je celi mesic smo delali, inu ne moremo plačila doseči. Gorje, inu vè tem dolžnikam, kateri, al' nočejo, al' odlašajo svojim delaucam, poslam, hlapcam inu deklam dobru zasluženiga plačila dati; ...Ta potrebni kruh je življenje teh ubozih: gdur eniga božica golufa, je en kervavi človek; gdur ne da plačyla, inu lona svojmo delavco, je useenu, koder de be ga umoril ... Kdur golufa najemniga delavca, ta mo kry prelje. En tak goluf, inu en ubienik sta si brata ... To je Gospod Bog že nekedaj skazal skuži čudesa: Ferdinandus Neapolitanski Krajl je otel z' nikatermi denarji darvati S. Frančiška de paula. S. Frančišk se je branil, unu dial: Bog me vari pred tvojmi dnarji, dokler vejm, de neso drugiga, koker kry tvojih podložnih; inu de be zvižal, kar je govoril, je uzal u' roko en denar, inu, kier ga je prelomil, je obilna kry iz njega tekla. Ke be Gospud Bog še današni dan perpustil take čudesa, be tekla kry iz cimprov, iz hiš, iz polja, iz travnikov, inu iz premoženja usih tistih, kateri delaucam nočejo plačat.« (Basar 1734: 267–268)

Sledi kolikor mogoče sistematična razčlenitev gradiva, ki ga zajema v svoj okvir slovstvena folkloristika; ne le, da bi bilo dostopno za nadaljnje (primerjalne) raziskave, ampak tudi s poskusom dotipati se do duhovne podobe slovenskega človeka v 17. in dobršnemu delu 18. stoletja.

2 Jezik

Svetokriški med jeziki, v katerih so slišali pridigati sv. Antona Padovanskega, hkrati našteva: »španiš, franceziš, latinski, laški, slovenski, grekiš, hebreiš.« (Svetokriški III, 305). Torej tudi slovenskega, vendar brez komentarja. Po njegovem potemtakem pridiga za kakšno narodno agitiranje ni bila primerna, drugače je ravnal pozneje npr. A. M. Slomšek (*Zbrani spisi* IV, 260–268).

Svetokriški in Rogerij zajemata iz istega vira ali pa se je drugi že zgledoval pri prvem, ko retorično vprašujeta: kaj je na svetu najbolje? In najhujše? V obeh primerih je odgovor: »jezik« (Svetokriški V: 602). »Tu nerbulši, kadar se ta z rauno pametjo viža: / tu ner hujši pak, kadar se brez pameti nuca.« (Rogerij I: 433). Če se obrne proti Bogu in bližnjemu, hujšega strupa na zemlji ni najti. Če se obrne v hvalo, ozdravlja telo in dušo. Človekovo naravo prepoznamo po njegovem izražanju. Kdor »govori dobre, svete, brumne, čiste inu pravične besede, letu je znamine, de leta duša sliši v' nebesa, če pak govori hude grešne besede, de kolne, preklinja, po krivim se persega, šentuje, plentuje, klafa, marmra, opraula, laže, folš pričā, je znamine, de sliši v pak« (Svetokriški 1707: 604–605).

Vipavski pridigar s pomensko sorodnimi glagoli daje slutiti živo, sočno govorico njegovega časa: »Kadar ti grešnik šentuješ, plentuješ, preklinjaš, klafaš, Boga žališ, skuži svoje grebe zopet Sinu Božjega križaš, vsi ljudje, katiri tebe slišijo inu vidio, se prestrašijo inu boje, da bi iz nebes ne trešilu ali de zemla se ne odperla inu tebe požerla.« (Svetokriški 1707: 467) Komendski župnik Peter Pavel Glavar mu zavestno ali nezavedno sledi: »Preklet si ti jezik, kateru po žvinskemu koritu tega Klafajna, opravulajna, šentvajna, plentvajna, perdušajna, preklinvajna, persegaina si se valol.« (Demšar 1991: 116), prav tako je goriški nadškof Karel Mihael Attems (1711–1774) v *Slovenskih pridigah* (Karel Mihael Attems, *Slovenske pridige*, ur. Lojzka Bratuž, Trst 1993) kritičen do nekultiviranega izražanja: »Varujte se, da po poti gredoč ne boste mrmrali, kvantarskih, nespodobnih, nečistih besed govorili ali pobujanje dejali.« (Attems 1993: 63, 133, 91) Jernej Basar namenja posebno pridigo razvadi vnemarnega priseganja, pri čemer je zaslužen za zbirčico prisežnih obrazcev v vsakdanjem govoru (Basar 1734: 333–337). Vsi štirje priporočajo modro molčanje.

Basar se iz načelnih disputacij povrne v praktično življenje: » ... *Aku je tvoj jezik pregrešil z mermranjem, opravljanjam, s kladarskim govorjenjam, štrafej ga z molčanjem.*« (Basar 1734: 458). »*Sturi tvojim ustam urata, inu rigle, de napride unke, kar bi bilu zoper časti tvojga bližnjiga.*« (Basar 1734: 352) Če so tu »*vrata inu rigli*« še mišljeni simbolično, kaže, da P. P. Glavar misli hudo konkretno, ko morda po Svetokriškega zgledu daruje za novo leto 1744 mašnikom »*en meč*« z napotkom, naj tiste, ki s svojim opravljanjem drugim jemljejo dobro ime, kaznujejo in ob največjih shodih postavijo pred oltar z dolgim debelim cvekom med zobmi ali s ključavnico na ustnicah vsem drugim v opomin (Demšar 1991: 145). Da »*rigel*« in »*ključavenco*«, kot njegova naslednica, nista šala, ampak člen nekega izročila, utegne biti v dokaz najdba iz leta 1904, ko so na Slovaškem našli človeško čeljust, sklenjeno z dvema ključavnicama, in še do nedavna niso znali odgovoriti, kaj bi to pomenilo (Kumer 1976: 27–28). Na vprašanje, ali gre za kazen ali magijo, je glede na gornja dva citata odgovoru bližja prva možnost.

3 Folklorni obrazci

Že v prvem razdelku jih je bilo nekaj natresenih mimogrede v posameznih izjavah, kot so kletvice in prisege, marsikdaj krive. Mogoče jim je dodati še številne druge,² saj morda najbolj neposredno razkrivajo duhá časa. Marsikaterega od njih danes ne poznamo več, drugi pa so se obdržali, vendar nekateri delno oblikovno spremenjeni ali s pomenskim premikom.

Ob trpljenju v peklu P. P. Glavar vprašuje: »/L/ *ubežnivi, kateri je, inu per temu vusem mu lasje na kvišku od straba na stoje? ... Gdu je med nam, katermu od straba te lasje bi na kvišku na stale?*« (Demšar 1991: 165)

Da so bili pregovori s tedaj še ne dokončano terminologizacijo dokaj uzaveščen folklorni obrazec, priča Rogerijev vzklík: »*Malu besedy brez pripovest, malu govorjejna brez perglyb.*« (Rogerij 1743: 166) Svetokriški si je v svojih pridigah marsikdaj pomagal z njimi. »*Kamor drevo pade, tam obleži,*« je le primera za pregovor: »*Kakeršna je smrt, takšna je cela večnost.*« (Attems 1993: 81) Goriški nadškof ga kajkrat ponovi (Attems 1993: 55) kot nasledek tudi pregovorne ugotovitve (Rogerij 1731: 83–84): »*Kakeršno življenje, takšna smrt.*« (Attems 1993: 49)

² Navedene v poglavju Slovstvena folklor v obdobju katoliške prenovne in baroka, 53–65.

Glede na to, da Svetokriški in Rogerij malone dosledno sentenčne misli podajata v latinščini, preden jih ponovita v slovenščini, bi bila potrebna posebna študija o virih za pregovore, ki se nam dandanes zdijo domači, toda v tukajšnji zvezi se poraja negotovost, ali kar vsi izvirajo iz latinščine ali vendar ni mogoče računati na obratno smer: da je kateri od njih tudi sad izkušenj njunih rojakov in sta ga latinizirala le priložnostno za književno rabo. Kolikor gre za oblikovne razločke z današnjimi, so pač nasledek jezikovnih in duhovnih sprememb na naših tleh.

Zagovori kot besedna magija so znani le iz nasprotovanja njim. Rogerij, sicer tako vzvišeno odmaknjen od konkretne realnosti, tu vzklika: »*Ab! Slabu inu porednu: Zakaj u te nesreče kolne, zmerja, šentuje se na cente. U te boležne nucajo se prepovedani žegni, zagovari ...*« (Rogerij 1731: 83–84) Tako iz diskurzivnega nasprotovanja izvemo za še sorazmerno živo obliko poskusov besedne magije, ne da bi izvedeli za kakršno koli besedilo. Tudi pri Basarju ga ni, čeprav omenja zagovarjanje ali, kakor je z zahodnega slovenskega ozemlja znano, pananje kač: »*Ravnu koker ta, kir kače panuje, kadar ga ena piči, se nikomer ne smili, tudi ne ta, kateri z divjo zverino okuli hodi, kadar je od ene ujedem: zakaj? Za tiga vola, kier tak dobru eden, koker ta drugi, si je sam kriv, skuži to, de se je radovolnu u nevarnost podal.*« (Basar 1734: 309)

4 Pesmi

Vsi štirje predstavljeni pridigarji so odklanjali ljubezenske pesmi. Rogerij jih omenja le v zvezi s praznimi obljubami, češ kdo hoče »*od useb nasramnih pejssem, klafanja, vasvajnja, objemajnja & od usega zapeluvajnja ... nehati.*« (Rogerij 1731: 173) Basar edini jih konkretno poimenuje »*zalublene pejsmi*« (Basar 1734: 78, 80). Peter Pavel Glavar svari pred njihovo naravnost sirensko funkcijo (Demšar 1991: 152). Svetokriški ne sočustvuje z mladeničem, ki ne ve, kakšno naj izbere: mlado, staro ali vdovo, revno ali bogato, zgovorno ali molčečo. Miluje pa dekle, »*ker mora čakati, kdo bo prišel ponjo. Ona sirota ne more reči, katerega boče, mora čakati in gledati, kdo bo njo za ženo hotel imeti ter s svojo doto ga mora plačati, in še na vrh njegova dekla ratati*« ... (Svetokriški 1707: 82)

5 Proza

Jože Pogačnik opozarja na Svetokriškega kot pomemben vir za različne literarne snovi in motive, ki so jih oblikovali v svojih delih poznejši pisatelji. Rogerij je v tem pogledu zapostavljen, saj je med drugim prvi zapisal zgodbo o čudežnem petju tako

imenovane rajske ptice (Pogačnik 1968: 219). Njemu (Rogerij 1743: 11) in Svetokriškemu (Svetokriški 1691: 18) se je zahvaliti za opis »baziliska«, »bazališka«, »brliška«, o katerem še dandanašnji pripovedujejo na Gori nad Vipavsko dolino (Černigoj 1988, 104–115). Rogerij v odlomku o lovu omenja čudežno zelišče, ki zdravi rane jelenu ali srni, kar je mogoče izhodišče za zgodbo o zlatorogu, za katero še ni enotnega stališča, ali gre za umet/el/no slovstveno stvaritev ali oblikovano na način slovstvene folklore (Cevc 1973: 79–96). Nehote nam postrže s prvo omembo »vedamca« v knjižnem zapisu (Rogerij 1731: 600) in »bogovca« v kaj dvomljivi družčini »bab«, »coprnikov« ipd. (Rogerij 1731: 84; Rogerij 1743, 153). Avtorji so obsojali vražljivost, toda obstoja coprnikov/coprnic niso zanikali.

Pripovedi o hudiču so eksemplarske: čim bolj živo naj ponazarjajo nesreče, ki si jih človek povzroča z grehom. Tukajšnja predstavitev pušča ob strani, koliko se za zlonamernim bitjem skrivajo različna bitja, ki so v starodavnih mitologijah nosila lastna imena, koliko gre v resnici za krščansko opredeljenega »*hudega duba*« in koliko za metaforično izražanje. Med pripovedmi so tudi povedke, ki jih ni več mogoče šteti k legendam, čeprav tematizirajo kaj krščanskega. V določenih položajih je hujši »*lepi, beli inu meseni hudič ... Ne treba drugiga hudiča, de bi Moške peršone motil, zakaj ena neposejena, firbčna inu luštna žena, ta je zadosi en hudi dub, kateri sam sebe inu druge v greb perpravil*« (Svetokriški 1691: 198–199). Mož in žena se brusita vse do zadnjega. Posebno jedko pridigarji obravnavajo vdove, namreč nekatere so to »*le po imenu*« (Svetokriški 1691: 68–69).

Kljub veliko slabostim ženskega spola (»*to veliko hudobio teh mož pruti soim ženam smo zavergli*«) (Demšar 1991: 150) se Rogerij in Svetokriški postavita zanjo: »*De si lih je rejs, de Žene veliko vekši revam so podvaržene kakor Možje, vener se ne more iz tega skleniti, da Žene so ena šleht stvar, zakaj tudi žena je ustvarjena po božjem Pildu (= podobi, op. M. S.) kakor Mož. Zakaj Možu bi se hudo godilo brez žene ...*« (Svetokriški 1707: 60). Tistemu, ki bi se utegnil pritoževati čeznjo, jo Svetokriški krepko zabeli: »*Če pak vam je ena taku huda žena na tal prišla, je vaša škoda, zakaj nejste eno dobro vzeli? Kakor ste si postlali, tako boste ležali, jest vam ne morem pomagat.*« (Svetokriški 1707: 61, 62)

Rogerij ni v prazno vabil k sprajljivosti do žen(sk), saj je obe knjigi pridig (Rogerij 1731, 1743) namenil takim, ki so po prepričanju ljudstva in dognanju Cerkve zaslužili sloves svetosti, in med njimi je nemalo žena, npr. svete Katarina Sienska, Marjeta,

Neža, sveti Jurij, Miklavž, Bernard, Martin, Krištof, in jih opremil z zares legendarnimi motivi.

Ob atributih svetega Antona opata navrže Rogerij cel kup etnoloških in folklorističnih podatkov, da bi bilo žal še Milku Matičetovemu, da jih je spregledal (Matičetov 1968: 165–191). Npr. kaj pomeni prašiček, je razumeti iz zgodbe o kralju, ki se spremeni v prašička, ker je dal ubiti dekle, ki se mu ni hotelo vdati (Svetokriški 1691: 20).

Palmarium Empireum so prvi sistematičen priročnik v smislu dandanašnjega dela *Leto svetnikov* (Miklavčič 1968, 1970, 1972, 1973), hkrati pa nepreštudiran vir za raziskavo slovenske legende, kakor jo opredeljuje slovstvena folkloristika.

Duhovnik in kapucin Svetokriški (1700: 352) se ni bal šal in kritike na račun svojega stanu. Če so verniki že z lece poslušali take zgodbe, ni čudno, da so bile pogosto na sporedu v folklornem pripovedništvu. Čeprav Rogerij velja za pustega avtorja, do šal ni bil ravnodušen. V pridigi o sv. Juriju piše: »*V mej temi najdejo se tudi eni, kateri pravio, iz ene naspodobne preširnosti, de S. Juri ta današni S. martirnik je ta ner vekši za vol keir on sidi na kojnu, ti drugi stoje na nogah.*« (Rogerij 1731: 318)

6 Kontekst

Jože Koruza zavrača dotedanje teze, da so pridige Svetokriškega prirejene za kmečke ljudi, in dokazuje, da so veliko bolj namenjene mestnim prebivalcem. To ni ovira, da ne bi govorili o slovstveni folklori, saj le-ta ne obstaja le na podeželju, v kmečkem okolju, ampak ima vsako okolje svojo (Stanonik 1992: 25–72), kar posredno potrjuje tudi Koruza, ko govori o »ustni pripovedni tradiciji meščanskega sloja« (Koruza 1991: 124).

Vsi trije znameniti slovenski avtorji pridižnih priročnikov v njih nasprotujejo plesu in pustnim norčijam, tako da so hvalevreden vir za raziskovanje obeh pojavov v preteklosti (Svetokriški 1707: 166–171). Drugič z isto zgodbo Svetokriški (1696 (1698): 76) posvari proti čezmernemu pitju. Glavar svetuje sobratom, naj pohotneže zaprejo v »*karnar*«, *kostnico* (Demšar 1991: 145), da jim pojenja ogenj v kosteh. Ali je bil to le Glavarjev domislek ali resnična praksa iz njega dni in okolja, morda uveljavljena tudi širše? Šele tedaj bi bilo sorazmerno zanesljivo ugotoviti, ali je Ivanu

Preglju motiv sirote Katrice, ki se ji je napovedovala zibelka in jo zato »plebanus Joannes« zapre med »mrliške glave«, da od groze zblazni (Pregelj 1970: 47, 70, 88, 114–119), sprožila pravkar omenjena Glavarjeva misel. To pomeni, da je poznal njegove pridige v rokopisu.³

Peter Pavel Glavar nam posreduje še morebitno pojasnilo, od kod in kdaj bela zastava kot znamenje predaje v zameno za življenje (Demšar 1991: 110), Rogerij pa, kaj je botrovalo dejanju in frazi »*pokazati figo*« (Rogerij 1731: 618), in morda posveti v temo, kako je nastala fraza »*norca britik*«, »*za norca imetik*«, in od kod segajo začetki raznih šeg ob koncu mature in brucovanja (Rogerij 1743: 396).

7 Sklep

Za nobeno drugo obdobje iz starejše slovenske preteklosti slovenska slovstvena folkloristika nima na razpolago tako bogatih virov kot ravno za čas, ki ga zajema tukajšnji članek. Treba je bilo premagati predsodke, kaj bi v duhovnem slovstvu slovenske katoliške preнове in baroka utegnilo biti aktualnega za slovstveno folkloristiko. Tudi strah, kako se prebiti skozi tisoče strani starega pisanja (ne le jezika, ampak tudi črkopisa in pravopisa), je nemara botroval zamudi.⁴

Prispevek je nekakšen kompendij gradiva iz obravnavanega obdobja in ne le poskus njegove interpretacije. S tem prihaja do v študiju geneze posameznih folklornih snovi in motivov ter oblik pomemben vezni člen, in to sredi življenja in ne zgolj kot zbirko fosilov.

Obravnavani avtorji praviloma navajajo, od kod jemljejo zglede za podkrepitev moralnih nauk in nasvetov za življenje po božjih zapovedih, a da niso bili le papirnati, ampak iz življenja, jim tudi nehote uide. Svetokriški se nekoč sklicuje na splošno vednost, saj je težko verjeti, da bi bila to samo retorična figura: »/S/te moribiti tudi slišali od une Gospe, nikan deleč od nas«, kako se je posmehovala zapovedi posta in se ji kost od kapuna v grlu zatakne (Svetokriški 1707: 231). Pomemben je uvodni stavek, ki dokazuje, da je avtor postal člen v verigi, kakršna je bistvena za naravni tip komunikacije, ki je ključna za slovstveno folkloro.

³ Podobna uganka torej, kakor se zastavlja v zvezi z nekaterimi drugimi Pregljevim motivimi. Prim. Stane Mihelič, Peter Pavel Glavar, čebelar, čebelarški pisec, učitelj in organizator. *Ob 200-letnici pisane besede o slovenskem čebelarstvu*, Ljubljana 1976, 20–78.

⁴ Zaradi enega samega problema morda res ni smiselno predelati na tisoče strani! Ali pač?!

Tu upoštevani opus vsekakor čaka tudi na etnološki vidik raziskave, predvsem z vidika duhovne in socialne kulture. Vse kaže, da je v njem tudi reminiscenca na prvotni odpor proti napravljanjem zvonov v cerkvah: »/D/ okler nej bilu zgonu, ljudje per cajtu so v cerqvu prišli, de bi sv. maše ne zamudili.« (Svetokriški 1691: 58–59) Vsaj terminološko je pokrajinski partikularizem tedaj na naših tleh premagoval le Jernej Basar: »*Skuzi taku krajnsku pisanje jest Slovincam obene terdne regelce ne stavim, temuč samu pot rezodenem k lobkejšimo branjo tiga mojga pisanja ...*« (Basar 1734: Uvodne besede (nestraničeno) in 469)

Viri in literatura

- Karl Mihael ATTEMS, 1993: *Slovenske pridige*, ur. Lojzka Bratuž, Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Jernej BASAR, 1734: *Conciones iuxta libellum Exercitiorum S P. Ignatii. Pridige iz bukvic imenuvanib Exercitia ...* Ljubljana: Adami Friderici Reichardt.
- Tone CEVC, 1973: Pripovedno izročilo o gamsih z zlatimi parklji iz Kamniških Alp, *Traditiones* 2, 79–96.
- Franc ČERNIGOJ, 1988: *Javorov budič*, Ljubljana: Kmečki glas.
- Viktorijan DEMŠAR, 1991: *Slovenske pridige Petra Pavla Glavarja*, Celje: Mohorjeva družba.
- Joža GLONAR, 1916: Med reformacijo in romantiko, *Ljubljanski zvon* 35, 262–267, 324–330, 366–372, 419–426, 461–507.
- Alfonz GSPAN, 1978: *Cvetnik slovenske vezane besede* I, Ljubljana: Slovenska matica.
- Mihael KRAMMER - Rogerij Ljubljanski, 1731: *Palmarium empyreum ...* I, Clagenfurti, [Celovec]: Joan. Friderici Kleinmayr 1731;
- –, 1743: *Palmarium empyreum ...* I, [Ljubljana].
- JOŽE KORUZA, 1991: *Slovstvene študije*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Zmaga KUMER, 1976: Kazen ali magija. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 16, št. 2, 27–28.
- Niko KURET, 1978: O šegi in njeni spremenljivosti. *Pogledi na etnologijo*, Ljubljana: Partizanska knjiga, 309–333.
- Tobija LIONELLI - Janez Svetokriški, 1691: *Sacrum promptuarium* I, Benetke: ponatis. SAZU.
- –, 1695: *Sacrum promptuarium* II: Benetke: ponatis. SAZU
- –, 1696 (1698): *Sacrum promptuarium* III, Ljubljana: ponatis. SAZU
- –, 1700: *Sacrum promptuarium* IV, Ljubljana: ponatis. SAZU
- –, 1707: *Sacrum promptuarium* I, Ljubljana: ponatis. SAZU
- Milko MATIČETOV, 1968: *Il furto del fuoco a Resia, in Sardegna e nel mito prometeico, Studi in onore di Carmelina Naselli* 1, 165–191 + priloge.
- Stane MIHELIC, 1976: *Peter Pavel Glavar, čebelar, čebelarški pisec, učitelj in organizator. Ob 200-letnici pisane besede o slovenskem čebelarstvu*, Ljubljana: Zveza čebelarških društev Slovenije, 20–78.
- Maks MIKLAVČIČ, Jože Dolenc, 1968, 1970, 1972, 1973: *Leto svetnikov* I–IV, Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
- Jože POGAČNIK, 1968: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Maribor: Založba Obzorja.
- Ivan PREGELJ, 1970: *Plebanus Joannes* (Naša beseda), Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Anton SLODNJAK, 1968: *Slovensko slovstvo*, Ljubljana: Mladinska knjiga.
- A. M. SLOMŠEK, 1985: *Dolžnost svoj jezik spoštovati* (Znamenita pridiga). *Antona Martina Slomšeka Zbrani spisi*. Različno blago, Četrta knjiga, Zbral in uredil in izdal Mihael Lendovšek, Celovec: Društvo sv. Mohorja.

Marija STANONIK, 1992: Slovstvena folklor kot terminološko vprašanje, *Traditiones* 21, 25–72.

Marija STANONIK, 2009: *Zgodovina slovenske slovstvene folklore od srednjega veka do sodobnosti*, Ljubljana: Slovenska matica.